

İTTİHAT VE TERAĞKİ CEMİYETİ SÜLEYMANİYE KULÜBÜ'NÜN ANADOLU KÖYLÜSÜ İÇİN ÇIKARDIĞI BİR YAYIN: IŞIK

İ. Arda ODABAŞI*

Özet

Halkçılığın ve köycülüğün belirgin bir gelişme gösterdiği II. Meşrutiyet döneminin ilk yıllarında İstanbul'da İttihat ve Terakki Süleymaniye Kulübü tarafından köylüler için *Işık* isimli bir yayın çıkarılmıştır. Dönemin halkçı ve köycü söylemine, İttihat ve Terakki kulüplerine ışık tutmak üzere bu makalede, adı geçen risale değişik boyutlarıyla incelenecektir.

Anahtar kelimeler: *Işık*, basın, II. Meşrutiyet, İttihat ve Terakki kulüpleri, halkçılık / köycülük.

A PUBLICATION ISSUED BY SULEYMANİYE CLUB OF COMMITTEE OF UNION AND PROGRESS TO THE ANATOLIAN PEASANT: IŞIK

Abstract

The publication called *Işık* (Light) was issued in Stamboul by the Süleymaniye Club of The Committee of Union and Progress during the early years of the II. Constitutional Era (Ottoman Empire), when peasantism and populism were making notable progress. With an aim to set light on the discourse of populism and ruralism about that period, and to Committee of Union and Progress clubs, the mentioned brochure will be analysed in varied dimensions.

Key words: *Işık* (Light), press, II. Constitutional Era (Ottoman Empire), Committee of Union and Progress Clubs, Populism / Peasantism.

* Doç. Dr. Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi e-posta: i.a.odabasi@gmail.com

İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ SÜLEYMANİYE KULÜBÜ'NÜN ANADOLU KÖYLÜSÜ İÇİN ÇIKARDIĞI BİR YAYIN: IŞIK

Giriş

1908 Devrimi'yle açılan II. Meşrutiyet dönemi, Türkiye'de basın-yayın hayatında bir dönüm noktası olmuş, Hürriyetin İlanı'yla birlikte matbuat dünyasında köklü dönüşümler yaşanmıştır. (Toprak, 2013:85). Otuz yıl kadar süren sansür rejiminin 25 Temmuz 1908'de fiilen kalkmasıyla, "basın patlaması" olarak nitelenebilecek bir kitle iletişim ortamı doğmuştur (Ahmed Emin, 1914:86-140; Koloğlu, 2005).

Matbuat dünyasındaki bu sıradışı dinamizm yanında, II. Meşrutiyet döneminde fikir hayatında da belirgin bir canlanma görülür. Osmanlılık, Batıcılık, İslamcılık, liberalizm, milliyetçilik, sosyalizm, pozitivizm, materyalizm, evrimcilik, solidarizm, halkçılık (Narodnizm), köycülük gibi değişik fikirler ve fikir akımları, bu çeşitlenen ve zenginleşen "kitle iletişim" ortamında kitlelere ulaşmak için kendi araçlarına sahip olabilmişlerdir.

İTC Kulüpleri ve Süleymaniye Kulübü

1908 Jön Türk Devrimi'nin hemen ardından, Büyük Fransız Devrimi'nde önemli rolleri bulunan Jakobenlerden (Jakobenler Kulübü'nden) ilham alınarak ülkenin her köşesinde ve kısa bir zaman içerisinde İttihat ve Terakki (İTC) kulüpleri açılmıştır. Bu kulüpler her sınıftan halkın toplantı yeri, siyasi ve toplumsal bir terbiye mahalli olmuşlardır (Bayar, 1967:140). II. Meşrutiyet'te canlanan toplumsal yaşam içinde kulüplerin ve özellikle de İttihat ve Terakki kulüplerinin önemli bir yeri vardır. İTC kulüpleri diğer pek çok etkinliğin yanı sıra, köylülere yönelik faaliyetlerde de bulunmuşlardır. Nitekim İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1909-1910-1911 nizamnamelerinde, kulüplerin fırsat düştükçe köylülerin Meşrutiyet'e (yeni rejime) muhabbetini ve istibdada (eski rejime) nefretini çekecek

surette telkinlerde ve uyarılarda bulunmaya gayret edecek ve hatta vatanın selametiyle ilgili olan bu husus için ara sıra köylere heyetler gönderecekleri bir “görev” olarak belirlenmiştir (*Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Nizamnamesi*, 1326:17-18; Tunaya, 1998:105, 125).

II. Meşrutiyet yıllarında köylerde kulüpler kurulması dahi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gündemindedir. Örneğin İTC kulüplerinin düzenlediği gece derslerinin ve İTC Selanik Dördüncü Kulübü'nün köylülere yönelik bir bildirisinin Rusça *Stambulskie Novosti* gazetesinde Mayıs-Haziran 1910'da konu edildiği yazılarda, köylüler için yakında tarım üzerine kurslar, köylerde kulüpler ve gece dersleri açılacağı bildirilmiştir (Perinçek ve Odabaşı, 2013:341-343).

Swenson'a göre İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1910'da İstanbul'da 26 kulübü bulunmaktadır (Swenson'dan aktaran Kabasakal, 1991:65). İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, İstanbul'da en faal olduğu gözlenen kulüplerinden biri, Süleymaniye Kulübü'dür. Örneğin 1909 yılının özellikle Eylül ayından itibaren yoğunlaşan Cemiyet kulüplerinin gece dersleri düzenleme faaliyetinde en dikkat çekici örneklerden birini bu kulüp vermiştir.¹ Tanınmış İttihatçılardan ve İTC Selanik Birinci Kulübü başkanı Kâzım Nami Duru'nun hatıralarında verdiği bilgiye göre ünlü İttihatçılardan ve Dünya Savaşı yıllarının işe nazırı Kara Kemal Bey, Süleymaniye Kulübü'nün başkanlığını yapmıştır² (Duru, 1957:76). Süleymaniye Kulübü ayrıca, köylülüğe yönelik yayın faaliyetine girişmiş nadir kulüplerden biridir.³ 1909 yılının sonunda köylülere yönelik olarak “Işık” isimli bir risale çıkarmaya başlamıştır ki bu makalenin konusunu da bu yayın teşkil etmektedir.

¹ Kulüp, Eylül 1909'da biri sıradan halka (avama), diğeri daha donanımlı kimselere (havasa) mahsus olmak üzere iki tür gece dersi açmıştır. Gece derslerinin programları için bkz. (Şayan-ı Takdir Bir Teşebbüs-i Maarifperverane: Gece Dersleri, 10 Eylül 1325 / 23 Eylül 1909, s.1-2).

² Ancak Duru tam tarih belirtmez. Dolayısıyla Kara Kemal Bey'in, bu makalenin kapsamına giren 1909-1910 yıllarında Süleymaniye Kulübü başkanı olup olmadığı belli değildir. Ağaoğlu Ahmet Bey'in de Süleymaniye Kulübü başkanlığı yaptığına dair bir rivayet mevcutsa da pek muhtemel görünmemektedir (Sakal, 1999, s.24).

³ Bir diğeri, Selanik Üçüncü Kulübü ve onun çıkardığı *Vatandaş*'tir. Geniş bilgi için bkz. (Odabaşı, 2011, s.47-63). Bilindiği kadarıyla, *Vatandaş* ve *Işık* dışında, İTC kulüpleri tarafından köylülere yönelik olarak çıkarılmış başka bir yayın bulunmamaktadır.

Işık'ın Teknik ve İdari Özellikleri

Toplam üç sayı çıktığı görülen⁴ *Işık*'ın ilk sayısı 1909 yılının Aralık ayında yayımlanmıştır. Bu nüshanın üzerinde sadece “1325”⁵ kaydı bulunmakla birlikte, dönem gazete ve dergilerinde yer alan duyurulardan/tanıtlardan, Aralık ayı başında çıktığı tespit edilebilmektedir (Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, 26 Teşrinisani 1325:15; *Işık*, 4 Kânunuevvel 1325 / 17 Kânunuevvel 1909:3-4). Cağaloğlu'nda Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı'nda basılmıştır. İlk sayfasında, başka hiçbir açıklama içermeyen, “Elif. Te” kaydı görülür. Kendi kitaplığımızdaki nüshanın ilk sayfasında Süleymaniye Kulübü Maarif Heyet-i İdaresi'nin kırmızı mührü bulunmaktadır. Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'ndeki nüshada yoktur.

Süleymaniye Kulübü Maarif Komisyonu'nun kararıyla hazırlanan *Işık*'ın, başta iki ayda bir çıkarılması planlanmıştır (Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, 26 Teşrinisani 1325:15). Ancak, bu plana uyulamadığı görülmektedir. *Işık* süreli bir yayın (periyodik) olamamıştır. Diğer bir deyişle, muayyen aralıklarla çıkmaz. İkinci sayısı ilkinden dört-beş ay kadar sonra, 1910 yılının Nisan ayında yayımlanmıştır. Kapağında “1326”, ilk sayfasında “1325” kaydı bulunan bu sayının yaklaşık çıkış tarihi de yine dönem gazete ve dergilerinde yer alan duyurulardan/tanıtlardan tespit edilebilmektedir⁶ (*Işık*, 12 Nisan 1326 / 25 Nisan 1910:3-4; Asar-ı Münteşire: *Işık*, 12 Nisan 1326 / 25 Nisan 1910:4; Asar-ı Münteşire: *Işık* Risalesi, 28 Mayıs 1326:16). Cağaloğlu'nda Ruşen Matbaası'nda basılan bu nüshanın ilk sayfasında “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Süleymaniye Kulübü” yazılıdır. Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'ndeki nüshanın ilk sayfasında Süleymaniye Kulübü Maarif Heyet-i İdaresi'nin kırmızı mührü bulunmaktadır. Kendi kitaplığımızdaki nüshada yoktur.

“1326” tarihli üçüncü sayı teknik olarak “en geç” 1911 yılının Mart ayında çıkmış olabilir. Ancak bu nüshadaki bazı yazılarda geçen kimi ifadelerden, 1910

⁴ Hasan Duman'ın ve Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'nin kataloglarında toplam beş sayı çıkmış gibi görünmektedir (*Hakkı Tarık Us Kütüphanesi Kataloğu: Süreli Yayınlar*, 2006, s. 176; Duman, 2000, s.396-397). Duman'a bakılırsa, *Işık*'ın beşinci sayısı Atatürk Kitaplığı Belediye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Ancak adı geçen kütüphanede bulunduğu söylenen 5 numaralı nüsha “*Işık*” başlıklı bir başka yayındır. Dolayısıyla bilebildiğimiz kadarıyla *Işık* üç sayı çıkmıştır. Özege kataloğunda da ilk üç sayı görünmektedir (Özege, 1973, s.642). Bu çalışmada, Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'nde bulunan üç sayı ile kendi özel kitaplığımızda bulunan ilk iki sayı kullanılmıştır. Ankara Milli Kütüphane'deki ilk iki sayı ile Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege koleksiyonu arasında bulunan birinci sayı da görülmüştür.

⁵ Rumi 1325, miladi 1909/1910.

⁶ *Ümmet* dergisinin sonraki iki sayısında da (4 ve 5 numaralı nüshalar) aynı ilana yer verilmiştir.

yılıının Eylül – Aralık ayları arasında bir tarihte yayımlandığı anlaşılmaktadır.⁷ İlk sayfasında yine “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Süleymaniye Kulübü” yazılı olan bu sayı, Sultan Hamamı’nda Matbaa-i Kader’de basılmıştır.

Işık’ın birinci sayısı – kapaklar hariç – 40, ikinci sayısı 48, üçüncüsü 47 sayfadır. Ön kapağının zemini yeşil, “Işık” klişesi bu yeşil zemin üzerine beyazdır ve arka kapağı da beyaz renktedir.

İkinci ve üçüncü sayıların ilk (künye) sayfalarında şu dizeler yer almaktadır:

“Ulu Tanrı kem gözlerden saklasın

Şükür doğdu ‘ışık’ ile günümüz

Halkımızın gözü gönlü açılsın

Tutsun bütün yeri göğü ünümüz”

Köylüler için çıkarılan *Işık*, parasız bir yayındır, köylülere parasız dağıtılacaktır. Anadolu’da bütün köylere parasız dağıtılmak üzere yayımlanmıştır. Basım masrafını karşılamak üzere yalnız 500 nüshası her biri 100 para fiyatla satılacaktır ve ilk sayı için bu ücretli nüshalar Babiâli Caddesi’nde İktisat Kütüphanesi’nde satışa sunulmuştur (Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, 26 Teşrinisani 1325:15; *Işık*, 4 Kânunuevvel 1325 / 17 Kânunuevvel 1909:3-4). İkinci sayı için de aynı uygulamaya gidilmiştir (*Işık*, 12 Nisan 1326 / 25 Nisan 1910:3-4; Asar-ı Münteşire: *Işık* Risalesi, 28 Mayıs 1326:16).

İkinci sayının arka kapağında yapılan duyuruya göre ücretli nüshaların dağıtım yeri (mahall-i tevzii), Vefa’da Meziyet Kütüphanesi ile Babiâli Caddesi’nde Osmanlı İktisat Kütüphanesi ve Kırtasiye Pazarı’dır.⁸ Ücretsiz nüshalar içinse, posta parasıyla beraber Süleymaniye İttihat ve Terakki Kulübü’ne müracaat olunmalıdır. Üçüncü sayının arka kapağında ise, dağıtım yeri, ücretli-ücretsiz ayrımı

⁷ Örneğin bazı yazılarda yeni hükümet ve Meşrutiyet geleli iki yıl olduğu, seçimlerin iki yıl önce yapıldığı ifade edilmektedir (Donanmamız, Gemilerimiz Geldi, 1326, s. 21-22; Jandarma, 1326, s.28; Bir Adam Nasıl Mebus Olabilir, 1326, s. 34). Ayrıca, burada anılan ilk yazıda, “donanma ianesi”yle alınan ilk gemilerin İstanbul denizine geldiği bildirilmektedir ki bu gemiler Ağustos ayının ikinci, Eylül ayının ilk yarısında İstanbul’a gelmişlerdir (Özçelik, 2000, s.154-155, 158).

⁸ Ayrıca bkz. (*Işık*, 12 Nisan 1326 / 25 Nisan 1910, s.4).

yapılmaksızın “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Süleymaniye Kulübü” olarak verilmiştir.

Kendi kitaplığımızda bulunan iki nüshanın da ilk sayfalarına “parasızdır” damgası vurulmuştur. Hakkı Tarık Us Kütüphanesi’nde bulunan üçüncü sayının ilk sayfasında “paralı” ibaresi basılıdır; damga değildir.

Yukarıda da belirtildiği gibi *Işık*, Süleymaniye Kulübü Maarif Komisyonu’nun kararıyla çıkarılmıştır. Ama *Işık*’ta yer verilen yazıların tamamı imzasızdır. Dolayısıyla yazarları hakkında elde hiçbir bilgi mevcut değildir. Yalnızca iki şiir, bunlar da yine imzasız olmakla birlikte, Mehmet Emin Yurdakul’a aittir⁹ (Cenge Giderken, 1325:27; Sen Feryada Başlayınca, 1326:15).

Fotoğraf, resim, karikatür gibi görsel malzemenin hiç kullanılmadığı, metinlerin kitap gibi tek sütun üzerine tertip edildiği *Işık*, ilan/reklam almamıştır. Yaklaşık 14x19,5 cm. boyutundadır ve gerek biçimsel gerekse içerik bakımından bir dergiden ziyade, cüz cüz çıkan bir risaleye/kitapçığa benzemektedir.¹⁰

İttihat ve Terakki Cemiyeti Süleymaniye Kulübü’nün yayını hukuki olarak da “dergi” veya “sürelî yayın” (risale-i mevkute) şeklinde nitelemek pek mümkün görünmemektedir, çünkü 1909 yılının Temmuz ayında yürürlüğe giren Matbuat Kanunu’na göre, her sürelî yayının bir sorumlu müdürü olması ve yayının başında veya sonunda sorumlu müdürün isminin yazılı olması gerekmektedir (İskit, 1939:707-708). Hâlbuki *Işık*’ın ne sorumlu müdürü ne de imtiyaz sahibi bulunmaktadır.

***Işık*’ın Hedef Kitlesi ve Çıkarılma Amacı**

Yukarıda da belirtildiği gibi, *Işık*’ın hedef kitlesi Anadolu köylüsüdür. Anadolu’da bütün köylere parasız dağıtılmak üzere tasarlanmıştır. Kuşkusuz, yayının dili Osmanlı Türkçesi olduğundan ve içeriğindeki dinî (İslamî) atıflardan, hedef

⁹ *Işık*’tan önce başka yayınlarda yer alan bu şiirlerin yeni harfli metinleri için bkz. (Mehmed Emin Yurdakul’un Eserleri – I Şiirler, 1969, s.22, 96).

¹⁰ *Ümmet* dergisindeki ilgili duyuruda yer alan şu ifadeler bu açıdan kayda değer: “Vatanın mini mini yavrularına en mükemmel, en sade ve en nâfi’ bir kıraat kitabı olmak meziyetini haiz bulunan *Işık*...” (Asar-ı Münteşire: *Işık* Risalesi, 28 Mayıs 1326, s.16).

kitlenin Müslüman Türk köylüsü olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Esas itibariyle bir tarım toplumu olan Osmanlı İmparatorluğu nüfusunun büyük kısmını 20. yüzyıl başlarında köylülüğün ve de Türkçe konuşan Müslüman köylünün oluşturduğu (Eldem, 1970:56; Quataert, 2008:33)¹¹ dikkate alınacak olursa, oldukça geniş bir nüfus kesiminin hedeflendiği söylenebilir. Bir gazete haberine bakılacak olursa, *Işık* nüshaları yüz binlerce basılacaktır (Işık, 12 Nisan 1326 / 25 Nisan 1910:4). Ancak, *Işık*'ın tirajı, dağıtımı, satışı, okur kitlesi vb. konularda elde yeterince bilgi bulunmadığından, hedef-kitlesine ne denli ulaştığına dair bir yorumda bulunmak da mümkün değildir.

Bu hedef-kitleye uygun şekilde *Işık*'ta gayet sade, açık ve basit bir dil kullanılmış, halkın konuştuğu Türkçe, yani halk dili esas alınmıştır.¹² Farsça ve Arapça tamlamalar yok denecek kadar az olduğu gibi, kök itibariyle Türkçe bazı kelimeler de dikkat çekmektedir. “Mebus” yerine “milletvekili”, “Meclis-i Mebusan” yerine “millet meclisi”, “tanrı”, “armağan”, “us”, “yoldaş”, “halk”, “sürgün” (“ishal” yerine), “yurttaş” gibi... Kullanılan dilin sadeliği yanında, anlatımın da neredeyse ilkokul düzeyinde olduğunu belirtmek gerekir.¹³

Dikkat çeken bir diğer husus, dinî enstrümanların ve dinî atıfların yoğun şekilde kullanılmış olmasıdır. Ayetler, hadisler, peygamber döneminden kıssalar yanında, *Işık*'ın diline dinsel bir havanın hâkim olduğu söylenebilir.

Haftalık Şura-yı Ümmet, Tanin, Ümmet, Sabah gibi çeşitli süreli yayınlarda *Işık*'ın çıkarılma amacı dile getirilmiştir: *Işık*, taşrada bulunan köylü vatandaşlarımıza meşrutiyetin kadrini (değerini) anlatmak ve mevcut bilimler ve sanayiden (ulum ve sanayi-i hazıradan) kendilerini hissedar (behremend) etmek, bir köylüye lazım olan malumatı vermek maksadıyla çıkarılmıştır. Vatansever hislerle doludur (Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, 26 Teşrinisani 1325:15). *Işık* “avamın terbiye-i fikriyyesine hizmet etmek” amacıyla yayımlanmaktadır. Millet fertleri arasında “eşitlik, hürriyet ve adalet”in asli manasının bilinmesine hizmet

¹¹ II. Meşrutiyet dönemi Anadolu'sunun en ayrıntılı ve birinci ağızdan anlatımı için bkz. (Ahmet Şerif, 1999).

¹² *Işık*'a ilişkin olarak dönem süreli yayınlarında çıkan haberlerde bu husus her daim belirtilmiştir.

¹³ Edebi olmakla birlikte, Anadolu köyünü tanımak bakımından belgesel sayılabilecek bir eser, Ebubekir Hazım Tepeyran'ın 1910 yılında basılan *Küçük Paşa* isimli romanıdır. *Küçük Paşa* okunduğunda, köylülüğü hedef kitle olarak belirleyen *Işık*'ın neden okula yeni başlamış bir çocuğa anlatır tarzda bir üslup ve düzey benimsediği daha iyi anlaşılır. Romanda, Anadolu köylüsünün, din konusu da dâhil, ne denli eğitimsiz ve bilgisiz olduğu, birtakım hurafelere inandığı vurgulanmıştır. Örneğin bkz. (Tepeyran, 1984, s.33-36).

etmektedir (Asar-ı Münteşire: Işık, 12 Nisan 1326 / 25 Nisan 1910:4; Asar-ı Münteşire: Işık Risalesi, 28 Mayıs 1326:16).

“Sevgili Köylü Kardeşlerimize!” başlığını taşıyan çıkış yazısı, *Işık*'ın hedef kitesini, çıkarılma amacını, köylülüğe bakışını, siyasi ve ideolojik pozisyonunu ve nasıl bir yayın çizgisi izleyeceğini ortaya koyar.

“Ey sevgili kardeşler! Ey şimdiye kadar unutulmuş, düşünülmemiş, hiçbir şeylerine bakılmamış olan zavallılar!

Sizler cenk vaktinde kara kışlar odaların içinde nefesleri dondururken hudut boylarında düşmanların karşısına çıkarsınız; bizim ırzımızın, canımızın, malımızın barındığı mukaddes vatana o aslan bağrılarınızı kalkan, siper edersiniz. Barışıklık vaktinde kızgın güneşler ortalığı yakıp kavururken alınlarınızın terleriyle sert toprağı ıslatırsınız. Yiyeceğimiz ekmeğin tohumlarını tarlalara saçarsınız. Yılda dokuz ay malınızla, canınızla, tırnaklarınız dökülürcesine çalışırsınız. Şimdiye kadar süngülerinizle, sabanlarınızla, kanlarınızla, terlerinizle hizmet ettiğiniz din ve devlet için karılarınızı dul, çocuklarınızı yetim bıraktınız. Vatan ve millet için tencerelerinizi, yataklarınızı satarak ahırlarınızı, ambarlarınızı boşaltarak varınızı yoğunuzu verdiniz. Hâlbuki zalim Abdülhamit şimdiye kadar siz biçare kardeşlerimizin verdiğiniz milyonlarca altınları Yıldız Sarayı'nın eğlencelerine harcadı. Etrafa topladığı birtakım alçaklara avuç avuç saçtı. Sizler için mektepler açtırtmadı; hocalar yetiştirtmedi; kitaplar yazdırtmadı. Siz kardeşlerimizi Köroğlu destanlarıyla, elifba cüzleriyle bıraktırttı. Cahillerin birtakım masallarıyla, yalanlarıyla çektiğiniz sefilliklere, haksızlıklara katlanmak itikadını verdirtti. Zira istiyordu ki sizler cahil kalasınız, ilmin ışığı ile gözlerinizi açmayasınız.

Hükümet ne için kurulmuştur, milletin hakları ne gibi şeylerdir, bunları bilmeyesiniz; onun keyfi için öküz gibi boyunduruklar altında terlerinizi dökesiniz; onun keyfi için koyun gibi bıçaklar altında kanlarınızı saçasınız.

Lakin Allah'a çok şükürler olsun ki zalim Abdülhamit layık olmadığı tahtından şeriatın fetvasıyla ve sizlerin aslan oğullarınızın hamiyetiyle indirildi. Onun haydut hükümeti temelinden yıkıldı. Bugün hepimiz bu vatanın o hür evlatlarıyız ki artık birbirimizi açıktan açığa kucaklayabilir ve birbirimize düşüncelerimizi, duygularımızı olduğu gibi anlatabiliriz.

Ey sevgili kardeşlerimiz, sizler bizim için bu muhterem milletin temelisiniz, daha doğrusu bu milletin kendisisiniz; temiz yüreklerisiniz, büyük vicdanlarıyız, sağlam kollarıyız, değerli vücutlarıyız. Sizler şimdiye kadar askerliğimizin, çiftçiliğimizin kahramanları olduğunuz gibi bundan sonra da sanatımızın, ticaretimizin kahramanları olacaksınız. Vatan ve millete bugüne kadar süngülerinizle, sabanlarınızla hizmetler ettiğiniz gibi bundan böyle de çekiçlerinizle, yelkenlerinizle hizmetler edeceksiniz.

Onun için fikirlerin, aşkların en iyileri, ümitlerin, tesellilerin en kuvvetlileri, şiirlerin, duyguların en canlı olanları, ilimlerin, bilgilerin en değerli bulunanları siz kardeşlerimizin ruhlarında yaşamalıdır.

İşte biz istiyoruz ki sizlere bütün bunları verdim.

Cenabı Hakk'a, nefsinize, ocağınıza, köyünüze, vatanınıza ve bilcümle insanlara karşı vazife ve haklarınızı tanıtalım; vatani vücuda getiren mübarek şeyleri, ecdadınız hikâyelerini anlatalım. Sinirleri gerilerek çalışacak kollarınızın kimler için çalışacağını, alınlarınızın terlerinin, damarlarınızın kanlarının kimler için döküleceğini öğretilim. Sizlere kendinizden başka hiçbir kimsenin niçin efendi olamayacağını, kulübelerinizin eşiklerinden içeriye kanun emretmedikçe hiçbir kimsenin neden giremeyeceğini bildirelim ve sizlere şu mukaddes vatanımızın nasıl hür ve bahtiyar evlatları olduğunuzu ve olacağınızı söyleyelim." (Sevgili Köylü Kardeşlerimize!, 1325:2-4).¹⁴

***Işık*'ın İçeriği**

İçeriği incelendiğinde, *Işık*'ın başta gelen amacının, köylülere yeni meşrutiyet rejimini tanıtmak, öğretmek ve benimsetmek/sevdirmek olduğu görülür. Buna bağlı olarak, eski rejimin eleştirisi dergi sayfalarında ağırlıklı bir yer tutar. Köylüye vatandaşlık ve Osmanlılık bilinci aşılarmaya çalışılırken, yeni rejimin özellikle dinen meşrulaştırılmasına itina gösterilir.

"Kanun-ı Esasi, Hürriyet, Müsavat, Adalet" gibi, yeni rejimin temel kavram ve ilkeleri köylüye anlatılmaya/öğretilmeye çalışılmıştır. "Kanun-ı Esasi" (anayasa), padişahın iktidarını sınırlayan, onun eğri yola sapmamasını sağlayan, vatandaşın haklarını teslim eden kanundur. Kanun-ı Esasi olmayan memleketlerde zulüm hüküm sürer. Milleti (köylüleri) bahtiyarlığa kavuşturan meşrutiyet idaresidir, Kanun-ı Esasi'dir, millet meclisidir. Köylüler onu daima sevmeli ve onun bir harfini kaldırmaya cesaret eden olursa hemen silahlarını alıp öldürmeye koşmalıdır (Kanun-ı Esasi, 1325:17-22).

"Hürriyet", bir insanın serbestçe düşünmesi, serbestçe inanması, serbestçe konuşması, serbestçe çalışması, hiç kimsenin boyunduruğu altında yaşamaması, hiç kimsenin angarya olarak işini görmemesi, dilediği her şeyi kimseden çekinmeksizin yapabilmesi demektir. Köylü de artık hürdür. Eskiden olduğu gibi köle değildir. Köylü, hürriyeti sevmeli ve onun için fedakâr olmalıdır (Hürriyet, 1325:23-24).

"Müsavat" (eşitlik), büyük, küçük, zengin, züğürt, okumuş, cahil, dinleri bir yahut ayrı kim olursa olsun herkesin kendi hakkını koruması, kurtarması, başkasının onun hakkına dokunamaması, herkesin bir olmasıdır. Kanun karşısında herkes eşittir. Kanun-ı Esasi bu iyilikleri bize vermiştir. Ona sıkı sarılmalı, elimizden

¹⁴ Çıkış yazısı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı *Haftalık Şura-yı Ümmet*'te aynen aktarılmıştır (Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, 26 Teşrinisani 1325, s.15-16).

aldırmamalı, gerekirse bu yolda ölünmelidir (Müsavat, 1325:28-30). “Adalet”, haksız yapılan her şeyin yapandan sorulmasıdır. Bunu mebuslar ve meclis yapacaktır (Adalet – Doğruluk, 1325:31-32).

“Bir Adam Nasıl Mebus Olabilir” başlıklı yazıda ise, önce “meşruti hükümet”in, “millet meclisi”nin ne anlama geldiği anlatılır. Millet Meclisi’ne kimleri, nasıl insanları seçmek lazım geldiği uzun uzun konu edilir. Milletvekili olarak çalışkan, namuslu, ahlaklı, temiz, bilgili, kültürlü, mektepli, halkı tanıyan, sorunlarını bilen, vatansever, cesur, icap ederse canını vermekten çekinmeyecek vs. kimseleri seçmelidir (Bir Adam Nasıl Mebus Olabilir, 1326:34-42).

Işık’ta sık sık eski rejim ile yenisi çeşitli açılardan karşılaştırılmış, eski rejim ve II. Abdülhamit ağır şekilde yerilirken yeni rejim ve kurucuları övülmüş ve desteklenmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin propagandası yapılmıştır. Bu minvalde pek çok örnek verilebilir fakat en belirginlerinden ikisi, eski zamanda askerlik ile yeni zamanda askerliğin ve jandarmanın eski hali ile yeni halinin karşılaştırıldığı yazılardır.

Işık’a göre eski zamanda askerlik çok zor, çok zahmetli ve çileli bir iştir. Halimize dostun değil düşmanın bile ağladığı günlerdir ve sorumluları da II. Abdülhamit ile onun istibdat adamlarıdır. Yeni rejim döneminde ise askerlik tam aksine iyi ve rahattır (*Işık*’ın Asker Kardeşlerine Armağanı - Eski Zaman Askeri, 1326:37-41; Yeni Zaman Askeri, 1326:42-44). *Işık*’a göre aynı değişim jandarma için de geçerlidir. Eski devirde cahil jandarma köylüye gaddarca zulmeder, döver, söver. Nihayet Osmanlılara kılavuzluk eden ve milletin rahatlığından, her yerde üstün olmasından başka hiçbir maksadı olmayan İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin gayretiyle 10 Temmuz 1324 tarihinde şeriatın fetvası alınarak zalimlerin, alçakların hakkından gelinmiştir. Artık askerimiz, jandarmamız temiz giyinmekte ve her ay maaşlarını alarak, yazı öğrenerek güle oynaya cahilliklerini gidermektedir. Mekteplerde birçok vatan yavrusu okutulup, kendilerine köylünün hakkı öğretilerek artık köylüye becerikli, görgülü jandarmalar gönderilmeye başlanmıştır. Bugün memlekete hükmeden millettir (Jandarma, 1326:25-30).

Işık, köylüye vatan bilinci kazandırmaya, vatanseverlik aşılama çalışmıştır. Örneğin “Vatan” başlıklı yazıda, vatani sevmenin, gerekirse onun için can

vermenin bir namus borcu olduğu belirtilir (Vatan, 1325:14-16). Bir başka yazıda bayrağın önemi, değeri, ne denli büyük ve şerefli olduğu vurgulanır (Bayrak, 1325:38-39). Bir başkasında, köylünün milletine karşı bazı borçları/vazifeleri olduğu bildirilir. Bunlar, askerlik yapmak ve vergi vermektir. Memleketimize en büyük borcumuz/vazifemiz ise vatanımızı göz bebeğimiz gibi sevmek, ona gelebilecek fenalıklara karşı vücudumuzu siper etmektir (Vazife, 1326:32-33). Mehmet Emin Yurdakul'un *Işık*'ta yayımlanan iki şiiri de vatanseverlik temalıdır (Cenge Giderken, 1325:27; Sen Feryada Başlayınca, 1326:15).

Işık, değişik Osmanlı unsurları arasında eşitlik ve birlik, yani "Osmanlıcılık" ilkesine, tüm unsurlar için müşterek Osmanlı vatandaşı kimliğine büyük önem vermiş, bu birlik duygusunu ve fikrini, ortak Osmanlı kimliğini Anadolu köylüsüne benimsetmeye çalışmıştır. Mesela "Osmanlılık" başlıklı yazıda, Osmanlı toprağı üzerinde doğan, Osmanlı Devleti'nin kanununu tanıyan bütün vatan kardeşlerinin Kanun-ı Esasi'nin ilanı ile kucaklaştıkları, bundan böyle İslam, Hıristiyan, Musevi bütün vatandaşların yüreklerinin vatanın mukaddes aşkıyla çırpınacağı belirtilir (Osmanlılık, 1325:10-13). "Kardeşlik" başlıklı yazıda da "toprak kardeşliği" söylemi sürdürülür. Müslüman, Hıristiyan, Musevi, "Osmanlı" adı altında bir vücut gibi olmalıdır. Dinimizin farklı olmasının zararı yoktur (Kardeşlik, 1325:34-35). Hemen ardından gelen yazıda birlik olmak gerektiği; Türk, Ermeni, Rum, Bulgar, Musevi kim olursa olsun, bu toprakta doğup büyümüşse birbirinin vatan kardeşi olduğu vurgulanır (İttihat Kuvvettir, 1325:36-37). Bu minvaldeki son yazıda, bütün insanların, sonraki ayrımlara karşın, aynı kökten geldiklerine dikkat çekilir. Yani insanlar özde kardeşler. Aynı ülkede doğup büyüyenlerse vatan kardeşidirler. O nedenle yurdumuzda doğup büyüyen Arap, Türk, Arnavut, Çerkez, Rum, Ermeni, Bulgar, Musevi herkese "kardeş" denmelidir. Yazara göre bunlar farklı din ve mezheptendirler ama din ve mezhebi dünya işlerine karıştırmamak gerekir. Kimse kimsenin dinine karışmamalı, hor görmemelidir (Öğüt, 1326:2-4).

Askerlikten muaf olan gayrimüslim Osmanlıların askere alınması meselesi, uzun zamandır gündemde bulunmasına ve prensipte kabul edilmiş olmasına karşın, 1908 Devrimi'ne dek hayata geçirilememiştir. Gayrimüslimler ilk kez 1909'da askere alınacaktır (Gülsoy, 2010). Süleymaniye Kulübü'nün çıkardığı risalede önem verilen konulardan biri de gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının askere alınması sonucu Müslümanlarla Hıristiyanların orduda birlikte askerlik yapacak olmaları meselesidir.

Işık, bu hususta Müslüman Türk köylüsünü ve Müslüman Türk askerini ikna etmeye, rahatlatmaya çalışan Osmanlıca nitelikte yazılar yayımlamıştır. Bu uygulamada dinen hiçbir sakınca olmadığı gösterilmeye çalışılmıştır (Askerlik, 1325:25-26). Ayrıca Osmanlı tarihinde Orhan Gazi'den beri devşirme usulüyle orduda Hıristiyanlar bulunduğu dikkat çekilerek, bu uygulamanın meşrulaştırılması pekiştirilmiştir (Hak-ı Teala'ya Hamd ü Sena Edelim, 1326:45-47).

II. Meşrutiyet döneminde bağış (iane) toplama önemli bir kamusal alan faaliyeti olmuştur ve “donanma ianesi” de bu tür faaliyetler arasında göze en çok çarpanıdır. Donanmaya bağışın ulusal çapta bir seferberliğe dönüşmesi, yansımasını, dönem matbuatında net bir şekilde bulmuştur. Bunun örneklerinden biri de köylüler için çıkarılan *Işık*'tır.

Işık'ta yayımlanan ilgili ilk yazıda, donanma ianesine neden ihtiyaç duyulduğu açıklanır. Vücudumuzu zehirleyen rakı, tütün gibi fena şeylere her gün avuç dolusu saçtığımız paraları vatanımızın selameti için donanma ianesine vermemiz istenir (Donanma İanesi, 1326:9-10). Yine aynı nüshada, donanma ianesi konusu bir kez daha işlenmiş ve donanma yolunda varımızın yoğunumuzun dökülüp saçılması telkin edilmiştir. Bu yazının evvelkinden temelde farkı olduğu söylenemez. Ancak burada, sıradan köylüye değil de daha varlıklı kesimlere hitap edilmektedir (Donanma Yardım İster, 1326:25-28). Üçüncü sayıda çıkan donanma ve donanma ianesi konulu yazıda, nice zamandır beklenen, dıştan tırnaktan artırılan paralarla satın alınan altı geminin İstanbul denizine geldikleri bildirilir. Osmanlı Devleti'nin bunlardan başka 40-50 gemiye daha ihtiyaç duyduğu belirtilir ve vatandaşlardan kazançlarının bir bölümünü donanma ianesine ayırmaları istenir (Donanmamız, Gemilerimiz Geldi, 1326:21-24).

Işık eğitime önem verir. Çıkış yazısından sonra gelen ilk metin eğitim konuludur. “En Çok İhtiyacımız Maarifedir” başlıklı yazıda, ilmimizin, malumatımızın, marifetimizin olmadığı, kuvvetli olmak için evvela maarife ihtiyaç bulunduğu belirtilir. Okumak yazmak, maarifi ilerletmek vaciptir, farzdır. En büyük bela, en büyük afet cahilliktir. İlme şiddetle sarılmadıkça memleket felaketten kurtulamayacaktır. Hükümetin vazifesi, tebaasını fakirlikten, cahillikten kurtarmaktır. Mektebe gitmekle insan dinsiz olmaz. Taassupta, cahillikte kalırsa her şey olur (En Çok İhtiyacımız Maarifedir, 1325:5-9).

Işık'ın içeriğinin önemli bir kısmını, köylüye yönelik ahlaki öğütler, davranışlara ve yaşam tarzına ilişkin uyarılar ve tembihler oluşturur. Mesela bir şiirde köylünün, kısa yoldan zenginlik derdine düşmemesi, köylü/çiftçi kalıp bununla övünmesi, köylü/çiftçi olarak çalışması tembihlenir (Çiftçilik, 1325:33). Bir başka şiirde, bizi yıkan iki sözün “neme gerek ve bana ne” olduğu, bunların ortadan kalkmaları ve birlik olunması gerektiği tembihlenir (Neme Gerek, Bana Ne?, 1326:5-7). Başka bir yazıda define, tılsım gibi şeylerin hepsinin yalan olduğu vurgulanarak köylünün bunlara inanmaması, çalışması öğütlenmiştir (Define, 1326:19-20). Bir diğer yazıda, hayat kavgasında altın/para silahının gerekli olduğuna, yoksulluğun memleket için tehlike olduğuna dikkat çekilir. Yazar, paraya/altına kin bağlama itikadının artık gönüllerden silinmesini ister (Para, 1326:20).

“Hak Yolu” başlıklı uzun ahlak yazısında, genel olarak nasıl davranmak gerektiğinin yanıtı verilmeye çalışılır ve köylüye bir çocuğa verilir gibi öğütler verilir (Hak Yolu, 1326:2-8). Benzer bir metin de “Terbiye – Ahlak” başlığını taşımaktadır. Yazar, terbiyenin küçük yaştan edinilmesi gerektiğinin altını çizer. Ayrıca iyi huy için ona göre insanlarla görüşmelidir. Terbiyenin başlangıcı ise mekteptir. Okumak yazmak, terbiyeli olmanın yardımcısıdır (Terbiye - Ahlak, 1326:21-24). “Bizim dinimizde içki haramdır” cümlesiyle başlayan bir başka yazıda, içkinin maddi ve manevi zararları anlatılır ve köylü, içki içmemesi, kumar oynamaması konusunda öğütlenir (İçkinin, Kumarın Kötülüğü, 1326:29-31).

Işık'ta ele alınan konulardan biri de sağlıktır. “Ey vatandaşlar sağlığımıza dikkat edelim” çağrısında bulunan bir *Işık* yazarına göre sağlığın değerini dert gelmeden evvel bilmek gerekir. Yazıda köylülerin sağlıklı kalabilmeleri için neler yapmaları gerektiğine dair pratik bilgiler verilir (Hıfz-ı Sıhhat – Sağlık ve Sağ Yaşamak, 1326:11-15). “Arkadaş!” hitabıyla başlayan bir diğer yazıda, birkaç aydan beri İstanbul'da ve daha başka yerlerde “kolera” denen salgın hastalığın hüküm sürdüğü ama bu hastalığa yakalanmamanın bizim kendi elimizde olduğu belirtilmiştir. Yazar, kolera'nın nasıl bir hastalık olduğunu ve yakalanmamak için neler yapılması lazım geldiğini anlatır (Sağlık – Memlekette Hastalık Var Gözünü Aç, 1326:43-47).

Işık, köylüye günlük yaşamında kullanacağı, işine yarayacak pratik bilgiler sunmuş, öğütlerde bulunmuştur. Bunlardan biri “toprak” konusundadır: değişik

tohum ekme, ekilecek yerler, ekimin yapılacağı zaman, borç almamak için boş zamanda yapılabilecek gelir getirici işler vs. (Toprak Bizim Mayamız, Anamız ve Nihayet Yatağımızdır, 1326:8-14). Bir diğer yazıda ise, ormanların köylüye yararları sıralanır. Köylüye, bu kadar yararını gördüğü ormanları evladı gibi koruması tembihlenir. Köylü ormanlara iyi bakmalı, ağaçları rastgele ve orman memurlarına danışmadan kesmemelidir (Ormanlar, 1326:31-33). Bir başka yazıda, nafia (bayındırlık) işlerinin ülkemize en ziyade lazım olan şeyler olduğu belirtilerek, bu alanda gelişmişliğin yararları anlatıldıktan sonra köylülere yol yapılması için elden geldiği kadar gayret etmeleri öğütünde bulunulur (Nafia İşleri, 1326:34-36). “Dünya Nedir” başlıklı, iki sayı süren yazıda ise dünyanın oluşumu anlatılır ve özellikleri hakkında okura temel bilgiler verilir (Dünya Nedir, 1326:16-18). Ayrıca Osmanlı toprakları, nüfusu ve idari yapısı da anlatılır (Dünya Nedir 2, 1326:16-19).

Sonuç

İttihat ve Terakki Cemiyeti Süleymaniye Kulübü'nün 1909-1910'da çıkardığı *Işık*, Anadolu Müslüman Türk köylüsüne yönelik bir yayındır. *Işık*'ın başta gelen amacı, İTC nizamnamelerindeki ilgili maddelere uygun şekilde, köylülere yeni meşrutiyet rejimini, yeni rejimin temel kavram ve ilkelerini öğretmek ve benimsetmek, köylünün nefretini eski rejime çekmektir. *Işık*'ta köylüye vatandaşlık ve Osmanlılık bilinci aşılarmaya çalışılırken, yeni rejimin özellikle dinen meşrulaştırılmasına itina gösterilmiştir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 31 Mart Vakası'ndan sonra köylülüğe yönelik faaliyetlerinin yoğunlaştığı görülmekte, bu faaliyetlerde bazı kulüplerin önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Nitekim Selanik'te *Vatandaş* gazetesi 1909 yılının Temmuz ayında, yine bir Cemiyet kulübü tarafından ve yine köylülüğü (ama Rumeli Müslüman Türk köylüsünü) hedefleyerek çıkarılmıştır.

Işık ile *Vatandaş* arasında temelde benzerlikler mevcuttur.¹⁵ Ancak, söylem düzleminde kimi farklılıkların söz konusu olduğu belirtilmelidir. En kaba şekilde ifade edilecek olursa, *Işık*, *Vatandaş*'a göre daha muhafazakâr bir yayındır. Dinî tonu daha kuvvetli olduğu gibi, köylüye öğütleri de *Vatandaş*'a göre daha mutedildir. *Işık* köylülere yönelik olsa da *Vatandaş* kadar “köycü/halkçı” bir yayın sayılmaz. Farklı

¹⁵ Karşılaştırmak için bkz. (Odabaşı, 2001, s.47-63).

şehirlerdeki iki Cemiyet kulübünün çizgilerindeki bu farklılık, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin homojen bir yapı olmadığı olgusunun göstergelerinden biri olarak kabul edilebilir.¹⁶

Bu yıllarda Osmanlı Devleti ve Balkanlar üzerine gazete makaleleri kaleme alan ve muhabirlik yapan Lev Troçki, 31 Mart Vakası'ndan üç ay kadar önce, *Kievskaya Misl* gazetesinde 3 Ocak 1909'da çıkan yazısında, Türkiye'deki "sosyal sorun"a ve "sosyal sorun" bağlamında en başta köylülüğe işaret ederek dikkat çekici tespitlerde bulunmuştur.

Troçki'ye göre, militarizmin ağır yükünü taşıyan, yarı-serfliğe tabi, beşte biri topraksız olan köylüler şu veya bu şekilde yeni rejimden taleplerde bulunacaklardır. İktidardaki Jön Türk partisi (İttihat ve Terakki), ulusal-liberal körlüğü içinde, bir köylü sorununun varlığını bile inkâr etmektedir. Jön Türkler ummaktadırlar ki idare mekanizmasının yeniden örgütlenmesi, parlamenter sistemin getireceği biçim ve işlemlerle birlikte, köylüyü tatmin etmeye yetecektir. Jön Türkler yanılmaktadır. Dahası, kırsal alanın yeni düzenden duyacağı hoşnutsuzluk, kaçınılmaz olarak, köylülerden oluşan orduda da yansımaları bulacaktır. Subaylara dayanan bir parti, köylülere hiçbir şey vermedikten sonra orduda disiplini sıkılaştırmaya başlarsa, askerler kendi subaylarına karşı başkaldıracaklardır (Troçki, 2012:14-15).

Troçki'nin bu öngörüsü gerçekleşecek ve üç ay kadar sonra, tabanını rütbesiz askerlerin oluşturduğu 31 Mart ayaklanması patlak verecektir. 31 Mart, İttihatçılara, köylülüğe daha çok önem vermeleri gerektiğini göstermiş olmalıdır. Nitekim *Vatandaş* ve *Işık* gibi köylülüğe yönelik yayın faaliyetleri bu farkındalığın dışavurumu olarak okunabilir. Ancak, özellikle *Işık*'ın içeriği, Troçki tarafından dile getirilen Jön Türklerin umdukları (idare mekanizmasının yeniden örgütlenmesinin, parlamenter sistemin getireceği biçim ve işlemlerle birlikte, köylüyü tatmin etmeye yeteceği) konusunda, en azından Cemiyet'in bir kesiminde fazlaca bir değişiklik olmadığını ortaya koymaktadır.

¹⁶ Balkan Savaşı'nda Selanik'in kaybıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İstanbul'a göçünün Cemiyet üzerindeki yapısal etkisine dair Zafer Toprak'ın yaptığı tespit bu noktada kayda değer. Selanik'te ticaret burjuvazisi, İstanbul'da ise esnaf güçlüdür. İttihat ve Terakki İstanbul örgütünde İslamiyet'in önemli bir ağırlığı vardır (Toprak, 1995, s.5)

KAYNAKÇA

Adalet – Doğruluk. (1325). *Işık*, 1, 31-32.

Ahmed Emin. (1914). *The Development Of Modern Turkey As Measured By Its Press*, New York: Faculty of Political Science Columbia University.

Ahmet Şerif. (1999). *Anadolu'da Tanın* I. Cilt, Mehmed Çetin Börekçi (hzl.). Ankara: TTK Yayınları.

Asar-ı Münteşire: Işık Risalesi. (28 Mayıs 1326). *Ümmet*, (1) 3, 16.

Asar-ı Münteşire: Işık. (12 Nisan 1326 / 25 Nisan 1910). *Sabah*, (21) 7397, 4. Askerlik. (1325). *Işık*, 1, 25-26.

Bayar, Celal. (1967). *Ben de Yazdım – Millî Mücadele'ye Gidiş 1* (2. Basım). İstanbul: Baha Matbaası.

Bayrak. (1325). *Işık*, 1, 38-39.

Bir Adam Nasıl Mebus Olabilir. (1326). *Işık*, 3, 34-42.

Cenge Giderken. (1325). *Işık*, 1, 27.

Çiftçilik. (1325). *Işık*, 1, 33.

Define. (1326). *Işık*, 2, 19-20.

Donanma İanesi. (1326). *Işık*, 2, 9-10.

Donanma Yardım İster. (1326). *Işık*, 2, 25-28.

Donanmamız, Gemilerimiz Geldi. (1326). *Işık*, 3, 21-24.

Duman, Hasan. (2000). *Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu (1828-1928)* (1. Cilt). Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.

Duru, Kâzım Nami. (1957). *İttihat ve Terakki Hatıralarım*. İstanbul: Sucuoğlu Matbaası.

Dünya Nedir 2. (1326). *Işık*, 2, 3, 16-19.

Eldem, Vedat. (1970). *Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

En Çok İhtiyacımız Maarifedir. (1325). *Işık*, 1, 5-9.

Gülsoy, Ufuk. (2010). *Cizyeden Vatandaşlığa Osmanlı'nın Gayrimüslim Askerleri* (1. Basım). İstanbul: Timaş Yayınları.

Hak Yolu. (1326). *Işık*, 2, 2-8.

Hak-ı Teala'ya Hamd ü Sena Edelim. (1326). *Işık*, 2, 45-47.

Hakkı Tarık Us Kütüphanesi Kataloğu: Süreli Yayınlar (2006). S. Öztürk, A. M.

Hacıismailoğlu, M. Hızarcı (Hızl.). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Turizm Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü.

Hıfz-ı Sıhhat – Sağlık ve Sağ Yaşamak. (1326). *Işık*, 2, 11-15.

Hürriyet. (1325). *Işık*, 1, 23-24.

İçkinin, Kumarın Kötülüğü. (1326). *Işık*, 2, 29-31.

İskit, Server R. (1939). *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*. İstanbul: Ülkü Matbaası.

Işık. (12 Nisan 1326 / 25 Nisan 1910). *Tanin*, (2) 591, 3-4.

Işık. (4 Kânunuevvel 1325 / 17 Kânunuevvel 1909). *Tanin*, (2) 464, 3-4.

Işık'ın Asker Kardeşlerine Armağanı - Eski Zaman Askeri. (1326). *Işık*, 2, 37-41.

Yeni Zaman Askeri. (1326). *Işık*, 2, 42-44.

İttihat Kuvvettir. (1325). *Işık*, 1, 36-37.

Jandarma. (1326). *Işık*, 3, 25-30.

Kabasakal, Mehmet. (1991). *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960* (1.

Basım). İstanbul: Tekin Yayınevi.

Kanun-ı Esasi. (1325). *Işık*, 1, 17-22.

Kardeşlik. (1325). *Işık*, 1, 34-35.

Koloğlu, Orhan. (2005). *1908 Basın Patlaması*, İstanbul: BAS-HAŞ. *Mehmed Emin Yurdakul'un Eserleri – I Şiirler*. (1969). Fevziye Abdullah Tansel (Hzl.), Ankara: TTK.

Müsavat. (1325). *Işık*, 1, 28-30.

Nafia İşleri. (1326). *Işık*, 2, 34-36.

Neme Gerek, Bana Ne? (1326). *Işık*, 3, 5-7.

Odabaşı, İ. Arda. (2011, Bahar). Selanik İttihat ve Terakki Üçüncü Kulübü'nün Köylü / Köycü Gazetesi: *Vatandaş. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (X) 22, 47-63.

Ormanlar. (1326). *Işık*, 3, 31-33.

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti. (26 Teşrinisani 1325). *Haftalık Şura-yı Ümmet*, (8) 198, 15-16. *Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Nizamnamesi*. (1326). Selanik: Rumeli Matbaası.

Osmanlılık. (1325). *Işık*, 1, 10-13.

Öğüt. (1326). *Işık*, 3, 2-4.

Özçelik, Selahattin. (2000). *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti*. Ankara: TTK Yayınları.

Özege, M. Seyfettin. (1973). *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu* (2. Cilt). İstanbul: Fatih Yayınevi.

Para. (1326). *Işık*, 3, 20.

Perinçek, Mehmet ve Odabaşı, Arda. (2013) *Stambulskie Novosti'de Jön Türk Devrimi – Türkiye'de Çıkan İlk Rusça Gazete* (1. Basım). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Quataert, Donald. (2008). *Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım 1876-1908*, Nilay Özok

Gündoğan ve Azat Zana Gündoğan (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Sağlık – Memlekette Hastalık Var Gözünü Aç. (1326). *Işık*, 3, 43-47.

Sakal, Fahri. (1999). *Ağaoğlu Ahmed Bey*, Ankara: TTK Yayınları.

Sen Feryada Başlayınca. (1326). *Işık*, 3, 15.

Sevgili Köylü Kardeşlerimize!. (1325). *Işık*, 1, 2-4.

Swenson, Victor R. (1968). *The Young Turk Revolution, A Study of the First Phase of Second Turkish Constitutional Regime from June 1908 to May 1909*. Baltimore, Maryland.

Şayan-ı Takdir Bir Teşebbüs-i Maarifperverane: Gece Dersleri. (10 Eylül 1325 / 23 Eylül 1909). *Tanin*, (2) 381, 1-2.

Tepeyran, Ebubekir Hazım. (1984). *Küçük Paşa* (3. Basım). İstanbul: De Yayınevi.

Terbiye – Ahlak. (1326). *Işık*, 2, 21-24.

Toprak Bizim Mayamız, Anamız ve Nihayet Yatağımızdır. (1326). *Işık*, 3, 8-14

Toprak, Zafer. (1995). *Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Toprak, Zafer. (2013). *Türkiye’de Popülizm 1908-1923* (1. Basım). İstanbul: Doğan Kitap.

Troçki, Lev. (2012). *Balkan Savaşları*, Tansel Güney (Çev.). (1. Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tunaya, Tarık Zafer. (1998). *Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt 1 İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918* (1. Basım). İstanbul: İletişim Yayınları.

Vatan. (1325). *Işık*, 1, 14-16.

Vazife. (1326). *Işık*, 2, 32-33.